
Oameni, fapte și... ceva istorie din Bârgău în documentele juridice din a doua jumătate a secolului XIX

Prof. dr. Adrian ONOFREIU

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
Bistrița-Năsăud
adrianonofreiu@yahoo.com

Rezumat. Autorul prezintă un set de documente provenite de la o autoritate de primă instanță —Judecătoria singulară a cercului Bârgău—din perioada Districtului Năsăud (1861–1876). Acestea oferă o imagine mai veridică atât în registrul evenimential local, dar și în cel mai larg general transilvănean, a faptelor și întâmplărilor din trecutul apropiat întocmirii documentelor, încă prezent în memoria colectivă, cu referire la „viforoșii” ani 1848–1849. Fapt de altfel explicabil prin obligația actanților de a „spune adevărul” dar și multe altele în plus, deoarece veneau cu sufletul întreg și deschis, la împărțirea dreptății. Dovadă și îndemn pentru aprofundarea în continuare a cercetărilor susținute de astfel de mărturii documentare.

Cuvinte cheie: Bârgău (zona), Judecătoria Singulară, Districtul Năsăud, Revoluția de la 1848–1849.

People, Facts and... Some History from Bârgău in Legal Documents in the Second Half of the 19th Century

Abstract. The author presents a set of documents originated from an authority of the first instance —“*Judecătoria singulară a cercului Bârgău*”—from the period of the Năsăud District (1861–1876). The documents provide a more truthful image, both in the local events register and in the more general Transylvanian one, of the facts and events of the past close to the time when the documents were drawn up, still present in the collective memory, concerning the turbulent years 1848–1849. This fact is also explicable by the obligation of the actants to ‘tell the truth’ and much more besides, as they came with a whole and open heart to share justice—proof and encouragement for further research supported by such documentary testimonies.

Keywords: Bârgău (area), Singular Court, Năsăud District, 1848–1849 Revolution.

Militarizarea Văii Bârgăului în anul 1783 a avut drept consecință principală includerea localităților de aici în sistemul confiniar transilvănean, în cadrul Regimentului II de graniță cu reședința la Năsăud. Iar secolul care a urmat a definit marcant și aici un model comportamental, reținut în posteritate ca *mentalitatea grănicerească*. A fost resuscitat acest model atitudinal în perioada existenței Districtului Năsăud (1861–1876), entitate administrativă a românilor de aici care s-a suprapus peste teritoriul fostei zone militarizate¹.

Între alte instituții specifice create aici, au fost cele din domeniul justiției. Organizată cu puternice tușee de specificități locale, structura și funcționarea justiției a avut evoluții și particularități aparte, situate totuși, în cadrul general al sistemului juridic monarhic habsburgic.

După o primă perioadă, cea a liberalismului (1861–1865), a fost încheiat *Außgleich*-ul —compromisul austro-ungar, receptat mai târziu ca înțelegere dualistă. Noua orientare a politici budapestane de integrare a Transilvaniei în cadrul Ungariei a avut efecte și în justiție. Prin Ordonanța Cancelariei Aulice Transilvane nr. 269 din 21 martie 1866 s-au stabilit regulile generale „despre tratarea treburilor personale și administrative a sedriilor generale și instanțelor subordonate”, care s-au aplicat până în anul 1867. În acest an, în cadrul ședințelor Congregației Districtului Năsăud din 5–10 august s-au luat măsuri importante privind organizarea și funcționarea justiției. După ce s-a enunțat ca propunere înființarea a trei instanțe, respectiv, judecătorii singulare—denumite în epocă expozituri judecătorești — la Monor, Prundu Bârgăului și Rodna, în ședința din 10 august 1867 s-a concluzionat înființarea lor. Dacă până la această dată funcționarii erau aleși, prin votul majorității dietei budapestane s-a luat acest drept de la organele administrative și s-a dat guvernului care a creat, prin o serie de legi consecutive adoptate între anii 1869–1871, un set de reglementări, toate cu scopul de a defini cadrul de organizare și funcționarea unitară a justiției pe teritoriul Ungariei și, implicit, al Transilvaniei.

Judecătorii regale cercuale aveau unul sau mai mulți judecători care, în cauzele repartizate, judecau independent. Erau instanțe de fond care judecau cauze civile, cauze nelitigioase și cauze penale date lor în competență, care exercitau în raza lor de activitate atribuții de *urmărire penală* și care puteau da o pedeapsă corecțională de maxim 6 luni. Forul de apel superior era tribunalul în raza căruia își desfășurau activitatea². În categoria cauzelor penale au fost soluționate abaterile referitoare la maltratări, vătămări de onoare, furt, speculă, *violență publică*, *crima de les-majestate*, abateri contra securității publice.

În acest context istoric, documentele pe care le prezentăm în continuare ne introduc și ne descriu nu doar elementele constitutive și etapele întocmirii unui dosar penal, dar ne oferă nebanuite satisfacții în procesul sinuos de reconstituire a trecutului. Debutat —conform încadrării—ca un dosar întocmit „despre cercetarea penală pendentă la Judecătoria singulară, ca inchizitoare a Borgoului în contra făptuitorilor necunoscuți

---

1 Onofreiu 2010.

2 Pe larg, *Idem*, pp. 167–171.

pentru crima vătămării grele trupești patrate³ asupra lui Gombos Sándor din Tihuța”, dosarul conține ca documente: visu-report/opinia medicală după cercetarea în amănunt a celui vătămat, apoi, protocoale „suscepte prin comisiunea Judecătoriei inchizitorii a Borgoului în cercetarea penală contra făptuitorilor încă necunoscuți pentru crima vătămării grele trupești patrată asupra lui Gombos Sándor din Tihuța”, dresate în cadrul interogatoriilor celor care au fost de față: vătămatul, Gombos Sándor, magistrul de poștă în Tihuța, Turcsa Sándor și Grigore Vescan, ambii militari într-o subunitate din Regimentul 15 Niederlander cantonată la Tihuța, Sajo Svhwitkes, crâșmarul din „ospătăria” locală—unde s-a petrecut incidentul—Gersch Rothbarth, învățător, Ioan Dologa, cantor bisericesc în Tiha Bârgăului, Simion Pop, adjunct la Oficiul procesual/cercul din Prundu Bârgăului. Pătrundem astfel în faza inițială a unui dosar penal, acela de începere a urmăririi penale. Documentele conțin, conform unui formular cadru tipărit, următoarele întrebări: date generale despre cel interogat (nume, prenume, vârsta, locul nașterii, religia, dacă este căsătorit, declarația proprie că nu are cazier), apoi, asumarea faptului că îi este cunoscut motivul interogatoriului, relatarea în detaliu a faptelor—așa cum consideră că s-au întâmplat - și asumarea sub semnătură a corectitudinii consemnării celor expuse, în protocol.

Răsfoind conținutul documentelor putem formula și evaluări. În primul rând, actul medical întocmit de cei doi specialiști în domeniu, fizicul districtual Ștefan Pop⁴ și chirurgul Johann Manschütz⁵ epatează prin meticulozitatea elementelor descriptive—specifice, de altfel, unui asemenea document medical—în care abundă termeni de specialitate general valabili în domeniu, ceea ce face dovada calificării lor și, întregește opțiunile factorilor decizionali ai Districtului Năsăud și în acest domeniu.

Pătrunzând apoi în „miezul” cauzei, aflăm din textul protocoalelor că, pornind de la prezumarea unui act de violență—încadrat în categorie gravă, prin consecințe cea a vătămării grele trupești—cei interogați descriu în amănunt, fiecare după propria participare, faptele. Decelăm astfel cauza declanșatoare a acesteia—veche și mereu prezentă—consumul de alcool. La fel de evident este și rezultatul, pierderea capacității de control a celui abuzat, care pe acest fond, nu-și mai aduce aminte decât selectiv—prin prisma propriului interes, după

---

3 Aici, cu sensul de comisă.

4 Medic șef al Districtului Năsăud, cu studii superioare de specialitate la Viena. Avea ca îndatorire principală „de a se îngriji despre starea sanitară din District” și era referent ordinar „în toate afacerile ce se țin de raionul/domeniul acesta”. Purta evidența despre moașe și chirurghi, care-i erau subordonați conform „Statutu despre organizarea Districtului Năsăudului în sensul articolului de lege XLII ex. 1870”, *apud* Lupșan, Onofreiu 2003, doc. 87, §§. 29-30, p. 467.

5 Chirurg districtual; aici, cu sensul de specialist în domeniu, cu studii făcute în provincie. Chirurgii „sunt datori a se îngriji despre starea sanitară și a da tot ajutorul recerut în cazuri de morburii”. Erau datori a „da ascultare provocărilor juzilor procesuali în afaceri publice și a călători, din timp în timp în toate comunele, care sunt avizate îngrijirii lor. Raportul lor se așterne totdeauna prin fizicul districtual la vice-căpitan”. Erau datori a „face în comunele lor vizitarea de morți”; *Idem*, §§. 32-33, p. 468.

„trezire”, în ancheta protocolară—despre manifestările lui atitudinale. În schimb, depozițiile atanților, ca martori, ne introduc într-o lume aparte.

Aflăm astfel din relatările celor doi militari—constrânși de statutul lor și poate sub sceptrul pedepsei mai grave cauzată de poziția lor oficială—faptul că scandalul care a declanșat conflictul avea rădăcini în trecutul apropiat al zonei. La alegația reținută din mărturiile lor, de vătămare a persoanei sacrosante a împăratului din partea celui vătămat, se adaugă și motivațiile comiterii faptei. Aceasta s-a datorat „aducerii aminte” în creierii îmbibați cu alcool a celui care se declara parte vătămată, a evenimentelor viforoșilor ani 1848–1849 din zonă.

Astfel, ne întoarcem în timp și reevaluăm, din perspectivă istorică, fapte și întâmplări din trecutul apropiat întocmirii documentelor, încă prezente în memoria colectivă. Cu atât mai mult cu cât unul din cei interogați participase activ la evenimente, fiind chiar decorat după încheierea conflictului.

Este interesant de constatat cum relatările despre acesta, în mărturiile celor doi militari, s-au „blocat” la nivel etnic; de aceea, este relevantă în context aserțiunea citată referitoare la expresia posibilei victime, care reflectă un model atitudinal pentru cei care în anii 1848-1849 și-au asumat statutul de eliberatori ai popoarelor—inclusiv din Transilvania—dar care au fost receptați de autoritățile imperiale drept „insurgenți”. Evenimentele revoluționare din acei ani au marcat profund viitorul comunităților de aici, dovadă „prezența” acestora în mentalul locuitorilor, la aproape un secol de la desfășurarea lor. Cum la fel de dense sunt informațiile despre statutul micului cătun din pasul Tihuța, unde exista o stație poștală, pe drumul imperial spre Bucovina, alături de o ospătărie, ambele deservite de oameni aparținând unui melanj etnic străin locurilor, sau despre existența unor formațiuni militare imperiale, cu scop de pază a frontierei provinciale cu Bucovina.

Toate acestea sunt augmentate cu elemente conținute în cuprinsul documentelor: expresii vechi, regionalisme, unități de măsură în vigoare atunci⁶, termeni tehnici sau chiar unele expresii preluate dintr-un trecut considerat până nu demult—în proximitatea faptelor—măreț și pentru românii de aici.

În acest mod, documentele unei autorități de primă instanță în justiție oferă o perspectivă mult mai complexă decât ar lăsa să se întrevadă conținutul lapidar al formulei de înregistrate a dosarului de cauză. Și, poate, mărturiile celor doi militari au determinat decizia judecătorească bîrgăuane din 27 mai 1871 de a considera încheiate cercetările și a înainta dosarul spre soluționare la instanța de gradul II competentă, Sedria Generală a Districtului Năsăud.

Pentru a susține unele din faptele descrise am apelat la revigorarea memoriei istorice, cu deosebire prin extensiunea unor documente referitoare la construirea drumului imperial

---

6 Au fost înlocuite prin introducerea așa numitului „sistemu metric”, în anul 1875; pentru detalii, *Instrucțiuni despre măsuria metrică*, Budapesta, 1874; Popu 1875.

pe Valea Bârgăului, la consecințele asupra dezvoltării zonei și la evenimentele remarcabile, de grele încercări, pentru locuitorii de aici, derulate în intervalul 1848–1849. De asemenea, am intervenit în note de subsol pentru a explica noțiuni, termeni, unități de măsură toate, caduce astăzi sau pentru a detalia unele aspecte, inclusiv prin referințe bibliografice suplimentare.

Documentele au fost ordonate cronologic, în funcție de poziționarea lor în dosarul cauzei și numerotate cu cifre arabe. La final am plasat anexa care relatează fragmente locale din evenimentele anilor 1848–1849, provenită dintr-o sursă externă dosarului de instanță⁷. Toate documentele au ca referință de identificare dosarul cauzei⁸.

În acest mod am căutat să realizăm un „întreg” al unor fapte și întâmplări din arealul geografic bârgăuan, ca una din cele mai frumoase povești—paradigmă pentru *magistra vitae*, consemnată și păstrată pentru mulți, surprinzător—în documente create de instituția care a trecut astfel, vizionar, dincolo de obturarea funcției vizuale și balanța care-i definesc, simbolic, imparțialitatea.

Fapt de altfel explicabil prin obligația actanților de a „spune adevărul” dar—am adăuga noi—și multe altele în plus, deoarece veneau cu sufletul întreg și deschis, la împărțirea dreptății. Dovadă și îndemn, sperăm noi, pentru aprofundarea în continuare a cercetărilor susținute de astfel de mărturii documentare⁹, mai ales acolo unde vrednicia unor devotați slujitori ai arhivelor a salvat de la neuitare și a transmis posterității astfel de izvoare istorice.

---

7 Trimiterea de la finalul documentului întărește valoarea manuscriselor șimoniene; și în aceste fragmente sunt permanent invocate documente emise de diferitele structuri ale regimentului de graniță năsăudean în anii ce au urmat revoluției, care probau dreptatea cauzei lor, pe care autorul le-a consultat și care, din păcate, nu s-au păstrat decât în fragmentele consemnate în studiile pe care le-a realizat; și acestea, răvășite și însușite în mare parte, de epigoni năsăudeni sau de... aiurea!

8 Păstrat la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bistrița-Năsăud (în continuare ANBN), fond *Sedria Generală a Districtului Năsăud (în continuare SGDN)*, ff. 1-28.

9 Vezi cu titlu de exemplu, Onofreiu, 2017, care conține asemenea genuri de documente elaborate de Sedria Generală a Districtului Năsăud, și capitolul *Justiția*, la Onofreiu, 2010, pp. 155–212 și anexele 1-7, pp. 319–333.

1.

Protocol

Tihuța, în 31 martie 1871

Susceptut 17-18. prin comisiunea Judecătoriei Singulare, ca inchizitoare, a Borgoului în cercetarea penală în contra făptuitorilor necunoscuți pentru crimea vătămării grele trupești patrate asupra lui Gombos Sándor din Tihuța.

De față:

Din partea judecătoriei: Dănilă Lica, asesor, ca jude inchizitor; Nicolau Tamasiu, cancelist, ca actuant¹⁰.

Ca pricepători de obiect: Dr. Ștefan Pop, fizic districtual; Johann Manschütz, chirurg districtual.

În urma dispozițiunii Judecătoriei dtto. 28 martie 1871, nr. 53/crim., ieșind comisiunea judecătorească dimpreună cu pricepătorii de obiect sus însemnați în prediul¹¹ Tihuța și

---

¹⁰ Aici, cu sensul de grefier.

¹¹ Cătun. „Un prediu în cercul Borgoului din cercul (cercul, n.n.) inferior al comitatului Doboca, care (prediu) e colonizat prin clăirea drumului nou cu casa de poștă și de ospătărie, duse acolo de la Iliuța, apoi cu alte câteva locuințe a supraveghetorilor de lucru, e locuită de români. Aici este un schimb de poștă între Borgo Prund și Poiana Stampei, care se află în cercul galițian din Bucovina. E încorporată în parohia catolică (greco-catolică, n.n.) din Bistrița, ca o filială”; *apud* Mureșan *et al.* 2007, p. 183. Drumul cel nou, denumit astfel aici de Nestor Șimon s-a construit ca o alternativă la cel vechi de pe Valea Rodnei, care „începea de la podul de la Beclean, trece pe partea dreaptă a Someșului în sus, până la Rodna Veche și de acolo, pe la Rodna Nouă (azi Șanț, n.n.) Cucureasa, mai târziu peste Rotunda, în Valea Bistriții Aurii, unde se împreună cu drumul de țară Sighet-Bucovina”; *apud*: Onofreiu, 2012, p. 265. Încă din anul 1781 se proiectase facerea unui drum durabil și bun, care e mai cu scop decât cel pe la Rodna. Printre avantaje era enumerată și posibilitatea de a se face „vreo colonizare și ridica unele ospătării, în depărtare de câte ¼ și ½ oră, pentru folosul călătorilor”. Proiectul a debutat în 1786, în mandatul colonelului Enzenber și domnia împăratului Iosif II și s-a finalizat în timpul domniei împăratului Francisc Iosif. Începute în anul 1812, lucrările au fost finalizate la data de 14 mai 1820, iar s-a la 14 august 1820 s-a deschis circulației publice. Inscripția inaugurală preciza: „Calea/drumul lui Francisc (Franzes Straße). Construită între anii 1812-182, în timpul gloriosului împărat Francisc I, Principe al Transilvaniei; guvernator al provinciei, George Banffy; Executat sub conducerea colonelului Antonio a Dóczy, și a comisarului primar Samuil ab. Ujfalvy”. După vorbirea protocolară a rectorului Școlii piariștilor din Bistrița, Anton Horvath, care a citit inscripția de pe tablă, s-au pus „deosebite monede de argint, apoi, table, a fost înziduită și această festivitate s-a încheiat prin pușcături de piuă”; *Idem*, pp. 272–273. Precizări importate a lăsat posterității Ilarion Bosga. „Teritoriul l-a desemnat Vasile Mureșan, căruia îi era cunoscut locul prin păduri, fiindcă avea plai pe apă la poiana sa din Dealul Tihuța. Se mai amintește că, conducător la edificarea drumului nou din Tihuța a fost un anumit Ujfalvy, din o familie aristocrată din Cățcău. Portofoliul pentru plată îl aducea un anume Lani din Bistrița. Supraveghetor peste lucrări erau groful Adam și căpitanul Smisk. *Lucrul îl prestau numai iobagi români de la țară, care erau adstânși, după mandatul dat fiecărui nobil* (nemeș). Fiecare nobil avea câte o stațiune. Pe lângă acest drum,

mergând aci la locuința vătămatului Gombos Sándor, magistrat poștal, pe acesta l-a aflat zăcând în pat. După ce pricepătorii de obiect se făcură atenți la jurământul ca atare depus, aceștia cercetând pe vătămat, dau la protocol următorul

Visu report¹²

Vizitatul cu numele Gombos Sándor, în etate de 45 ani, de constituție, dealmintrelea bună trupească și bine nutrit¹³.

Pe trupul lui se văd următoarele urme de maltratare:

1. Rădăcina nasului, dimpreună cu nasul întreg tare umflat, în urma unei contuziuni, prin care contuziune s-a cauzat una julitură cutanea¹⁴ în lungime de 2 policar¹⁵ pe dosul nasului, în lățime de zece linii¹⁶, de formă neregulară; această julitură este de prezent prefăcută în una crustă groasă de culoare neagră, sub care crustă este format exudat¹⁷ puroios.

2. Ochiul drept inflammat, mai cu seamă palpebria¹⁸ superioară umflată din cauza unui extravasat de sânge¹⁹ și inflamată pe arcu zigomatic și pe unghiul din afară a fisurii orbitale până pe osul temporal sunt mai multe contuziuni insulare în părțile moi; unele din aceste contuziuni sunt deja prefăcute în cruste, altele se vor prefăce în rane și altele sunt pornite spre resorbire.

3. Deasupra ochiului drept, pe frunte, asemenea se vede iarăși una contuziune în părțile moi, fiind epidermul prefăcut în beșici.

4. De partea dreaptă, pe osul occipital se vede una pată în piele de culoare vânăt-galbenă, care este rezidul unei extravasări de contuziune deja resorbit.

5. Pe dosul mânei drepte, mai multe julturi de contuziune în piele, care julturi sunt prefăcute în coaste negre.

6. Pe spate, corespunzător inserțiunii vertebrale a coastelor 9, 10, 11, de partea dreaptă una umflătură, peste care pielea este vânăt-galbenă; această umflătură este tare dureroasă simțitoare.

Vizitatul se plânge de dureri intensive de cap și, totuna dată, de junghiuri în partea dreaptă a pieptului, împreunate cu tusă și concomitate²⁰ de friguri, stând frecvența pulsului

---

până în anul 1914 se vedeau table de piatră cu insignele respectivului nobil care a făcut drumul și podurile”; *Idem*, p. 273, nota 267; vezi și Buta, Onofreiu 2010, doc. 1, pp. 88–89.

12 În epocă, cu sensul de părere medicală; modern, certificat medical constatator, eliberat de serviciul de medicină legală.

13 Hrănit.

14 Corect, cutanee, cu sensul de leziune cutanată.

15 1 policar = 0,027 m; 0,054 m, echivalent cu aprox. 5,4 cm.

16 1 cm = 4 ½ linii; deci, aprox. 2,4 cm.

17 Aici, cu sensul de lichid bogat în albumină, hemoragic, ieșit din vasele sangvine, limfatice sau din țesuturi, în urma intervenției unui factor traumatic.

18 Pleoapa.

19 Cheag de sânge.

20 Însoțite; ca efect secundar.

la 92; tot una dată spune că în zilele trecute a vomit foarte des, cu care ocaziune a avut dureri însemnate.

Cercându-se cu de-amănuntul, se află plămâna dreaptă catharalică²¹ și se poate erui²² una sub-inflamațiune pleuretică parțială.

Nefiind alte-celea de observat, protocolul s-a închis și subscriș.

2.

Protocol²³

Tihuța, 31 martie 1871

Susceput prin comisia Judecătorei Singulari ca inchișitoare a Borogoului în cercetarea penală în contra făptuitorilor încă necunoscuți, pentru crima vătămării grele trupești patrate asupra lui Gombos Sándor.

De față, subscrișii

Ieșind comisiunea judecătorească în prediul Tihuța spre vizitarea vătămatului prin medici, cu această ocaziune se făcură atent la spunerea adevărului și apoi, despre faptă se întreabă la protocol, precum urmează:

Generale: naționale: Mă numesc Gombos Sándor, născut în Sărmășel, comitatul Colosului²⁴, locuiesc în Tihuța, de 46 ani de bătrân, de religiune reformată, căsătorit, tată la trei prunci, proprietar și magistrul de poștă în Tihuța, judicialiter nepătat²⁵, cauza întrebării protocolare îmi este cunoscută.

Speciale: În 25 martie a. c., a fost la mine un cunoscut al meu cu numele Kutta din Bucovina la prânz; aci, după prânz, am beut puțin vinars acasă și după aceea ne-am dus cu el în ospătăria de aici, unde iarăși cu numitul cunoscut am beut laolaltă vin.

Mai târziu a venit ginerele lui cu numele Pflagner, magistrul de drum, apoi Ioan Dologa din B-Tiha, un căprar²⁶ detașat aci în Tihuța la barăcile militare, mie cu numele necunoscut; au mai fost aci ospătarul Saja Schwitker, adjunctul de la oficiul procesual²⁷ Simion Pop, Alesandru Ilieșiu din Tihuța. Sosind aceștia aci am mai luat vin și am beut mult laolaltă, așa cât, eram beat.

Într-un timp mi-aduc aminte că am trimis acasă să-mi aducă și mi-au adus niște friptură, dar, mâncata-am sau nu și dacă e, unde, nu știu, că m-am îmbătat rău, și aicea știu, că cu Dologa am disputat despre timpul din anul '848, dar ce am vorbit, și ce a fost disputa, nu

---

21 Cu purgație.

22 Bănuș; aici, cu sensul de a diagnostica.

23 Prezentat în copie, în urma dispoziției judeului inchișitor din 07.04.1871, pentru „crima vătămării de Majestate”.

24 Clujului.

25 Fără cazier.

26 Caporal.

27 Entitate administrativă, echivalentă cu plasa din perioada interbelică.

știu, nici aceea nu știu că, cunoscutul meu Kutta, dusus-a din ospătărie și, dacă e, când? Mi-aduc aminte că, cam la 4 ore, când încă nu eram tare beat, a venit deliginaul²⁸ din Bucovina și atunci eu am venit din ospătărie acasă și am expediat poșta, după care apoi m-am dus iarăși în ospătărie și după aceasta s-a început beutul din gros, de eu m-am îmbătat.

După miezul nopții – după cum mi-a spus ospătarul Saja Switker – când la 2 ore am voit să vin acasă, deci lăsând pe ceilalți în casa crășmei, unde am beut cântând (însă nu știu rămas-au toți acolo, sau nu) mi-aduc aminte ca prin vis, că am auzit pe cineva în tinda ospătăriei, prin întuneric șoptind; eu m-am dus mai departe și, mergând pe drumul către casă, asemenea numai ca prin vis, mi-aduc aminte că una cătană mi-a stat în cale și a zis să-i dau drumul, eu m-am și dat în lături și atunci, m-a prins nu știu cine de dinapoi, m-a împins jos și, eu de atunci, alte cele nu știu nimic de mine, fără atâta, că m-au lovit în spate și pe unde au apucat; îmi pare că am auzit zicând și aceea: „lăsați-l, că acum îi va fi destul”; după ton mi se pare să o fi zis aceasta Ioan Dologa, dar de cu bună seamă nu știu, pentru că am fost beat.

Atâta mai am să aștern că în ziua următoare, Saja Switer a zis către mine că, dacă va fi întrebat la judecătorie și va trebui să pună jurământul, atunci dânsul va spune cine m-a bătut, dar mie nu-mi va spune, pentru că dânsul cu ei are a trăi.

Mă rog, dacă s-ar afla făptorii, să se pedepsească după lege și să se judece a-mi rebonifica dauna cauzată prin bătaia pe care o voi specifica mai târziu.

Dacă s-ar afla făptorii și s-ar ține pertractare finală, la aceea voiesc a fi de față.

După prelegere, spusele mele sunt drept luate la protocol; s.s. Gondos.

Încheiat și subscris cu adăugire că, fiind la judecătoria aceasta pendente²⁹ în contra deponentului cercetarea pentru crima vătămării de Majestate, s-a lăsat din precauțiune, nepurat³⁰.

3.

Protocol

Borgo Prund, în 5 aprilie 1871

Susceput la Judecătoria Singulară, ca inchizitoare în contra lui Gombos Sándor, magistru de poștă în Tihuța, pentru crima vătămării de Majestate.

De față, subscrișii

În urma citațiunii se înfățișează mărturia³¹ Turcsa Sándor, care se întreabă precum urmează:

1. Generale: naționale:

La 1. Mă numesc Turcsa Sándor, născut în Sânpetru, locuiesc în Bistrița acuma, de 24 ani bătrân, de religie greco-catolică, jude, starea: corporal la ces. reg. Regiment a regelui de

---

28 Diligența.

29 Aici, cu sensul de începerea/declanșarea cercetării penale.

30 Nu s-a verificat și corectat.

31 Martorul.

Niderlandia³², nu știu scrie și citi, pedepsit nu am fost, cauza întrebării protocolare îmi este cunoscută.

2. Speciale: Spune cum s-a întâmplat fapta?

La 2. Pe când eram eu detașat în prediul Tihuța, spre vigeia³³ barăcilor militare de acolo, am mers sâmbătă, în 25 martie a. c. în ospătăria de acolo, unde am aflat pe magistrul de poștă Gombos Sándor, pe magistrul de drum Plagner, dar acesta a venit mai târziu, pe adjunctul de la oficiul procesual Pop, pe un individ de acolo, din Tihuța cu numele Ilieșiu, apoi pe cantorul din Tiha, Dologa, precum și pe ospătarul de acolo Schaja; toți erau într-una casă și afară de ospătar, cestialalți bea vin.

Între alte discurse au zis Gombos Sándor, fiindcă începuse a vorbi despre timpul de la 1848, către Ioan Dologa, cum că dânsul este om de nimica, că a fost spionul lui Urban³⁴, că pe acesta l-a dus peste munți și a făcut de au bătut pe unguri la Mureșeni³⁵; l-a insultat apoi pe Dologa, i-a zis că este bou; Dologa i-a zis că dacă dânsul este bou, apoi Gombos este vacă și boul se suie pe vacă deasupra; Gombos a zis mai departe că Dologa ar fi bun spânzurat, Dologa i-a răspuns că-i cumpără funie, i-o unge cu seu și i-o dă în mână, numai să se facă el

---

32 Infanterie-Regiment Prinz Friedrich der Niederlande (2. Westfälisches) Nr. 15.

33 Păzirea.

34 Vezi anexa 1.

35 Despre „episodul” menționat redăm pe scurt, relatarea unui participant, supra-locotenentul Iacob Rânziș din Tiha Bârgăului. „În luna lui decembrie 1848 eram detașat la vorspontul (postul de pază, n.n.) cel mai aproape de Ilva Mare, care era ocupată încă de insurgenți, cu o parte de trupă ce-mi era spre dispoziție în satul Coșna; fiind schimbat cu alt ofițer de la postul din Coșna, numai ce întâlnesc pe Urban călărind cu suita lui; intră acolo, i-am făcut raport și mi-a răspuns, că are de gând, dacă ar fi cu puțință, să putem prinde întregul batalion, care se află în Borgo Mureșeni, cu maiorul Kofler și se va ține sfat de război (Krieg-Rath). Sfatul s-a primit și, s-au hotărât ca așa să fie și să rămâie. Spre acel scop, s-au denumit una companie de cordoniști din Bucovina, apoi, 3 companii grănicerești; s-au dat făcut pregătiri de rândul nutremântului ... și după aceea am pornit, cu Urban cu tot, până la muntele *Merezuri, Ciosa, Dealul Seinenilor*, peste apa *Iliuța* și vârful *Prislopului*; e acolo, prin pădure, tot prin omăt până în brâu, flămânzi ca vai de noi, ostașii grăniceri îmbrăcați slab, mulți au rămas și desculți și după ce au fost făcut planul, am ajuns, în una din acele zile, pe miezul nopții, în capul Borgo Mureșenilor din jos”. Și continuă ofițerul: „cei dinapoi veneau cu cei prinși, și locuitorii cu armele încărcate pe sănii, tunurile și toți călăreții Scwaligeri (din Regimentul Schwaliger) ducând caii de frâu și așa, nu a rămas baremi unul din întreg batalionul, care să fi rămas – nepus mâna pe el”, *apud* Onofreiu 2005, doc. 138, pp. 216–217. „Urbeanu s-a retras cu armata lui către Bucovina, în 22 decembrie 1848 unguri au mers după Urbeanu până la Dorna, după aceea s-au întors și s-au așezat în Borgo Prund și Tiha; vorsponturile au fost în Borgo Bistrița și Borgo Mureșeni; Urbeanu cu armata lui s-a așezat la Câmpulung”, *apud. Bistrița Bârgăului...*, doc. 3, p. 101. Pe larg și la Mureșan *et al.* 2007, pp. 248–252. Nestor Șimon încheie relatarea episodului prin interogația: „aș fi văzut ce ar fi făcut Bem cu toate trupele ungurești, dacă regimentul nostru nu ar fi ieșit din district și nu s-ar fi împărțit prin toată Transilvania, ba încă și prin Ungaria, ori dacă ar fi avut și munițiune. *Mai pășit-ar fi picior de ungar spre pământul grăniceresc?! (s.a.)*; Idem, p. 251.

(Gombos) maestru, căci fără de aceea, i-ar sta bine, căci are căciulă roșie, este negru la față și are nasul mare.

Așa, între acești doi s-a născut una ceartă, în care Gombos mi-a zis mie, ca să-mi aduc feciorii ce-mi sunt încredințați și, să prindă pe Dologa; eu i-am răspuns că eu pe Dologa nu-l voi prinde, căci n-a făcut nimica; atunci Gombos m-a insultat și pe mine cu cuvintele: „câine, om de nimic”, etc; eu i-am zis la aceasta, că eu nu sunt câine, căci eu sunt cătana împăratului și servesc pe împăratul; atunci, la acestea, a zis Gombos „*mă cac pe împăratul de o mie de ori* (s. a.)”, căci eu nu voi a cunoaște pe împăratul, numai pe ministru”. Când am auzit eu aceste vorbe, n-am mai putu suferi, fără pe Gombos l-am luat și l-am aruncat afară din odaia în care am fost noi; când l-am țipat eu afară, atunci un militar cu numele Grigore Vascan, care era în odaia vecină și încă a auzit vorbele acestea, i-a dat lui Gombos una palmă. Pe când a pronunțat Gombos Sándor asupra Majestății Sale vorbele sus înșirate, a fost seara cam pe la nouă ore, dânsul era cam băut, însă nici de cum așa, încât să nu știe ce vorbește, din contră, ori și ce vorbe pronunța curat și, cum că n-a fost beat se vede de acolo, că dânsul după aceasta s-a dus după servitorii săi, cu care au voit să prindă pe Dologa.

Eu din ospătărie m-am dus cam la 10 ore în seara aceea, acasă.

Turcsa Sandor, prin Tursia, m. p. S-a jurat, încheiat și subscriș.

4.

Protocol

Borgo Prund, în 5 aprilie 1871

Suseput la Judecătoria Singulară, ca inchizitoare a Borgoului, în cercetarea penală în contra lui Gombos Sándor din Tihuța, pentru crima vătămării de Majestate.

De față, subscrișii

În urma citațiunii se înfățișează mărturia Grigore Vescan, care se întrebă precum urmează:

1. Generale: naționale:

La 1. Mă numesc Grigore Vescan, născut în Spermezeu, locuiesc acum în Bistrița, ca militar, de 22 de ani bătrân, de lege greco-catolică, june, militar la regim. Regelui de Nederland, nu știu scrie și citi, pedepsit nu am fost, cauza întrebării protocolare îmi este cunoscută.

2. Special: Spune cum s-a întâmplat fapta de sub întrebare?

La 2. Sâmbăta ce vine vor fi două săptămâni pe când eu eram delegat în munte, în prediul Tihuța, la barăcile, sau casărmile militare de acolo; în aceeași zi mi-a conces sergentele nostru să merg la un anumit Ilieșiu, de acolo, ca să-i ajut la lucru, la moara de fierestreu³⁶; la acea moară au fost este zi, și d-l. adjutant de la Oficiul procesual din

---

36 Aici, cu sensul de gater.

Borgo Prund. Lucrând eu peste zi acolo, de către seară am venit cu Ilieșiu și cu numitul adjunct, căruia i-am adus bunda și pieptarul din Tihuța, aci, dânsul, pentru ajutorul de peste zi, mi-a dat niște vinars să beu; acesta l-am beut și, în odaia de ospătăriei cea mai de aproape de cea în care beam, era Gombos, magistrul de poștă, numitul Ilieșiu și cantorul din Tiha, mie, cu numele necunoscut, mi se pare că-i zicea Dologa; aceștia povesteau laolaltă și, Gomboș, cu numitul cantor au început a se certa, laolaltă. Întru un timp, Gomos ieșind din crâșmă, s-a dus acasă la sine, ca să aducă pe servitorul care să-l prindă pe Dologa, însă s-a întors iarăși în ospătărie, fără servitori, nu știu, poate aceea s-au ascuns dinaintea lui.

Destul că, trecând prin odaia în care eram eu, m-au provocat să prind pe Dologa; eu i-am răspuns că n-am puterea și nici datoria să-l prind, fără cu astfel de provocări să se îndrepte la superiorul meu. Gombos s-a și dus la sergent și l-a provocat la arestarea lui Dologa, însă acelea nevoind aceasta, a început Gombos a-l insulta; numitul sergent l-a țipat din odaia în care era afară; în odaia în care eram cu Gombos, atunci ni-a strigat la toți, porci și tâlhari și câini; eu am zis că nu sunt porc, nici tâlhar, pentru că sunt soldat împărătesc; pe aceste vorbe a zis Gombos: „*mă cac pe împăratul de una mie de ori și, pe portopeiul³⁷ împăratului (s. a.)*”; eu, neputând suferi aceasta, m-am țipat la Gomboș și i-am dat una palmă (s. a.); atunci au venit ospătarul, adică jidanul de acolo și a zis să nu-l bat, că-l va duce dânsul de aici; cu aceasta, numitul jidan l-a luat și l-a dus din odaia în care am fost, nu știu unde, căci jidanul s-a întors de grabă înapoi, fără de a avea pe Gombos cu sine. Când a pronunțat Gombos acele vorbe asupra Majestății Sale, a fost cam una oră de noapte trecută, așa dar, cam pe la 8-9 ore; dânsul era băut, însă nu tare, fără numai cum se zice, smintit și, poate să știe ce vorbește, căci vorbea destul de curat; atât este ce știu eu în cauza aceasta; altceva nu știu, căci eu, îndată după aceea, m-am dus acasă și m-am culcat.

În ziua următoare, dimineața, a venit Gombos și m-a invinuit că eu i-am luat 100 florini, despre care eu nu știu nimica.

După prelegere³⁸, spusele mele sunt drept luate la protocol.

5.

Protocol³⁹

Tihuța în 16 aprilie 1871

Susceput la Judecătoria Singulară a Borgoului în cercetarea penală în contra făptuitorilor necunoscuți pentru crima vătămării grele trupești patrate asupra lui Gombos Sándor.

De față, subscrișii

---

37 Aici, cu sensul de reprezentant, soldat în armata imperială.

38 Citire.

39 Formular tipizat, model pentru acest gen de documente.

În urma citațiunii se înfățișează mărturia Sajo Schwitkes care se întreabă precum urmează:

1. Generale: naționale:

La 1: Mă numesc Sajo Schwitkes, născut în Sereth⁴⁰, locuiesc în Tihuța, de 34 ani bătrân, de religie mozaică, căsătorit, tată la 5 prunci, ospătar, știu scrie și citi, pedepsit nu am fost, cauza întrebării protocolare îmi este cunoscută.

2. Spune ce știi despre vătămarea de sub întrebare.

La 2. În seara în care s-a întâmplat fapta, încât a comis-o Gombos crimia vătămării de Majestate am fasionat⁴¹ în cercetarea respectivă; mă provoc dar și aci pe acea fasiune, deci și acum spun că, corporalul Turcsa l-a tras din odaia în care era în casa crâșmei și aci, o cătană i-a dat o palmă; să fi bătut cineva, altul și, în alt loc, pe Gombos nu știu, căci nu am văzut.

3. Vine înainte că d-ta. Ți-ai exprimat către Gombos cum că sci⁴² cine l-a bătut, dar având cu acei indivizi de a trăi, lui nu-i vei descoperi, dar dacă va veni la jurământ înaintea judecătii, îi vei spune; ești dar provocat pentru a spune adevărul.

La 3. Aceasta nu este adevărat, eu lui Gombos, așa ceva nu i-am zis nici odată.

După prelegere, spusele mele sunt drept luate la protocol ; mai am numai a adăuga cum că, despre știu, oare, bătuta-au cineva pe Gombos când, cam după miază-noapte s-a dus din ospătărie afară sau nu l-a bătut și, dacă l-a bătut, cine au fost aceea, nu știu nimic; atât pot spune că indivizii ce au fost în ospătărie cu el însuși înainte, atunci când s-au dus Gombos acasă, ei au rămas aici, în locuință.

6.

Protocol

Tihuța în 16 aprilie 1871

Susceptu la Judecătoria Singulară a Borgoului în cercetarea penală în contra făptuitorilor necunoscuți pentru crima vătămării grele trupești patrate asupra lui Gombos Sándor.

De față, subscrișii

În urma citațiunii se înfățișează mărturia Gersch Rothbarth care se întreabă precum urmează:

1. Generale: naționale.

La 1. Mă numesc Gersch Rothbarth, născu în Säsarm, locuiesc în Tihuța, de 19 ani bătrân, de religie mozaică, june, învățător, știe scrie și citi, pedepsit nu am fost, cauza întrebării protocolare îmi este cunoscută.

2. Spune ce știi în cauza cestionată?

La 2. Știu atâta că, în seara în care s-au certat Gombos cu Dologa și cu un coroporal de la miliție, ce a fost detașat aici, în Tihuța, cest din urmă a tras pe Gombos din odaia în care

40 Azi Siret, județul Suceava.

41 Am depus mărturie.

42 Formă alterată/în epocă pentru știu.

era, în odaia crâșmei și aci, una cătană, mie după nume, necunoscut, s-a țiptat la el și i-a dat o palmă bună preste orbaz, însă în urma acesteia nu i-a năbușit sângele pe necazuia⁴³.

Însă înainte de a se întâmpla aceasta, Gombos ieșise din crâșmă și după aceea, ieșind și eu am văzut prin întuneric în tinda crâșmei cum că este ceva jos și se mișcă; îndată am aprins o aprinjoare⁴⁴ și uitându-mă am văzut că e Gombos căzut jos, se încerca să se scoale și, fiind beat, nu se putea.

Eu, văzând aceasta m-am genat, n-am zis nimica, fără m-am dus în casă; mai târziu după aceea, a venit și Gombos în casă și am văzut că este lovit la obraz. Cum că, bătut-au cineva pe Gombos pe drum, mergând către casă sau nu, și dacă e, cine, despre aceasta nu știu nimic.

După prelegere spusele mele sunt drept luate la protocol.

7.

Protocol

B Prund în 27 mai 1871

Susceptut la Judecătoria Singulară a Borgoului în cercetarea penală în contra făptuitorilor necunoscuți pentru crima vătămării grele trupești patrate asupra lui Gombos Sándor.

De față, subscrișii

În urma citațiunii se înfățișează mărturia Ioan Dologa care se întrebă precum urmează:

1. Generale: naționale.

La 1. Mă numesc Ioan Dologa, născut și cu locuința în B Tiha, de 53 ani, greco-catolic, căsătorit, tată la un prunc și cantor la biserică, proprietar a Crucii de Argint pentru Merite, nepedepsit, știu scrie și citi, cauza întrebării îmi este cunoscută.

Speciale.

2. Vine înainte că în 25 martie a. c., D-ta ai bătut pe Gombos Sándor, spune dar adevărul, cum s-a întâmplat aceasta?

La 2. În seara în care a umblat Gombos bătut, dânsul în ospătărie a comis crima vătămării de Majestate, pentru care eu am și făcut arătare la Onorata Judecătorie; până când a fost în odaia ospătăriei, nici mâna n-am pus pe el, fără dânsul mi-a luat căciula din cap și mi-a trântit-o de pământ, iar eu nu m-am atins de el.

După ce s-a dus de acolo, din odaie, nu știu ce s-a întâmplat cu el, pentru că eu am rămas în odaie; aceasta o va dovedi d-l. adjunct Simion Pop, apoi ospătarul Schaja Switkes; Gombos s-a dus singur din ospătărie către casă și nu știu ce s-a întâmplat cu el, căci eu am dormit în ospătărie.

3. Vine înainte și, ți s-a cunoscut tonul⁴⁵, cum că ai zis către ceilalți ce-l băteau pe Gombos: „lăsați-l, că acum îi era destul, nu mai dați”; ce răspunzi la aceasta?

---

43 Din această cauză.

44 Aici, cu sensul de sursă de lumină.

45 S-a recunoscut vocea.

La 3. Nu este adevărat aceasta, căci eu nu am ieșit din casa ospătăriei și, în casă nu a bătut nimeni pe Gombos.

După prelegere, spusele mele sunt drept luate la protocol.

8.

Protocol

B Prund în 27 mai 1871

Susceptut la Judecătoria Singulară a Borgoului în cercetarea penală în contra făptuitorilor necunoscuți pentru crima vătămării grele trupești patrate asupra lui Gombos Sándor.

De față, subscrișii

În urma citațiunii se înfățișează mărturia Simion Pop care se întrebă precum urmează:

1. Generale: naționale.

La 1. Mă numesc Simion Pop, născut și locuit în B Bistrița, de 37 ani, greco-catolic, jude, proprietar și adjunct la Oficiul Procesual din B Prund, nepedepsit, cauza întrebării îmi este cunoscută.

2. Spune ce știi despre vătămarea lui Gombos Sándor?

La 2. În seara în care a umblat Gombos Sándor bătut, dânsul a comis în ospătăria din prediul Tihuța crima vătămării de Majestate, despre care am fost întrebat la Onorata Judecătorie; și acum încă fasionez, cum că, Dologa până ce a fost Gombos în ospătărie, nici nu s-a atins de el; după ce s-a dus Gombos de aici, Dologa a rămas în ospătărie și nici n-a ieșit afară; Gombos s-a dus acasă și pe acolo, nu știu cine l-a bătut; deci eu, despre aceea, că care (sic !) este făptuitorul bătăii nu știu; atâta pot spune, că Dologa nu l-a bătut, căci el a dormit în noaptea aceea cu mine în birt și, de acolo nu s-a dus.

După prelegere: Spusele mele sunt drept luate la protocol. Mai adaug că eu, nici aicea nu știu, bătut-au cineva pe Gombos sau nu; ci eu am zis despre bătut, am înțeles cum că „se afirmă că l-au bătut”.

9.

Onorată Sedrie Generală!

Cercetarea penală în contra făptuitorilor necunoscuți pentru crima vătămării grele trupești patrata asupra lui Gondos Sándor din Tihuța se așterne ca finită spre decideră, deoarece nu ocur în contra nimănuui atari suspiciuni, pe baza căroră să se poată introduce cercetarea specială sau, să se continue cercetarea și, chiar din această cauză deși vătămatul învinuiește într-o-câtva pe Ioan Dologa cu fapta arătată și deși în contra lui Ioan Dologa mai este pendent la această judecătorie una cercetare pentru [s]peculațiune, totuși, considerând că nici contra numitului inculpat nu vin suspiciuni, această judecătorie n-a aflat de lipsă columarea⁴⁶ acestei cercetări, cu cealaltă.

Judecătoria Singulară, ca inchizatoarea,

Borgo Prund, în 29 mai 1871.

---

⁴⁶ Conexare, în materie penală.

10.

Rezoluție finală:

Ședința din 17/6 1871.

Conclus de curmare:

În ședința de astăzi, la propunerea Procuraturii de Stat a decis:

„S-a văzut, adnotat și se retrimite, cu propunerea ca, inquirarea mai departe în contra factori necunoscuți pentru crima vătămării grele trupești, comisă spre dauna lui Gondos Sándor din Tihuța se curmă, conf. § 197, pct. 1 și 5 a p. p., neconstatându-se obiectivitatea, apoi, nici că s-a ivit un presupus legal în contra veri unei anumite peroane, a fi comis fapta.

Procuratura de Stat,

Năsăud, 4 iunie 1871.

Bibliografie

- Buta, Onofreiu 2010 Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Bistrița Bârgăului. Contribuții documentare*, Cluj-Napoca: Ed. Eikon, 2010.
- Instrucțiuni despre măsuria metrică*, Budapesta, 1874.
- Lupșan, Onofreiu 2003 Simion Lupșan, Adrian Onofreiu, *Districul Năsăud. 1861-1876. Contribuții documentare*, Năsăud: Editura Fundației „G. Coșbuc” Năsăud, 2003.
- Mureșan et al. 2007 Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, *Nestor Șimon – Dicționar toponimic*, Cluj-Napoca: Ed. Napoca-Star, 2007
- Ibidem* Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase (ed.), „Nestor Șimon – Starea regimentului și evenimentele din anii 1848–1849”, în vol. Ioan Mureșan (coord.), *Arhivele-Mărturii ale trecutului*, Bistrița: Editura Mesagerul, 2007, pp. 48–305
- Onofreiu 2005 Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon 1915-2005. Corespondență*, Cluj-Napoca: Editura Supergraph, 2005.
- Onofreiu 2010 Adrian Onofreiu, *Districul Năsăud 1861-1876*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2010.
- Onofreiu 2012 Adrian Onofreiu, „Nestor Șimon – Contribuții la istoria graniței năsăudene”, subcapitolul 5, „Comerțul și drumurile de comunicațiune”, în *Studii și cercetări etnoculturale*, nr. 17, 2012, pp. 264–277.
- Onofreiu 2017 Adrian Onofreiu (ed. îngrijită și note), *Viața cotidiană în Districul Năsăud (1861-1876). Contribuții documentare*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2017.
- Popu 1875 Popu Ștefan, *Mesurile metriche. Măsurarea și calcularea cu măsurile cele nouă metriche, asemnarea lor cu cele vechi, staformarea măsurilor vechi în nouă și a celor nouă în vechi, măsurarea pământului și a corpurelor*, Blasiu, 1875.
- von Treuenfest 1882 von Treuenfest Gustav Amon Ritter, *Geschichte des k.k. Infanterie-Regimentes Nr. 50, Friedrich Wilhelm Ludwig, Grossherzog von Baden, 1762 bis 1850 zweites Siebenbürger Romanen-Grenz-Infanterie-Regiment nr. 17*, Wienn, Verlag des Regimentes, Druck von Ludwig Mayer, 1882.

Anexa 1

Invaziunea lui Urban în Borgo Mureșeni

După retragerea lui Urban în Bucovina, trupele maghiare pătrunseră, atât pe Valea Someșului, cât și pe a Borgoului și se așezară prin comunele grănicerești, ca la dâșii acasă, *locuitorii români deveniseră servitorii rebelilor, ca semn de mare mulțumită cu care datorau, fiindcă nu au fost pușcați și spânzurați* (s. ed.).

În Valea Borgoului, trupa principală era așezată în Borgo Prund, cu colonel Iosif Dobai; iar, era un batalion, 2 plutoane de husari cu 2 tunuri, ca centru, anteposturilor spre Bucovina, în Borgo Mureșeni. Comandant era maiorul Felix Köffler cu mai mulți ofițeri, dimpreună cu mai multe companii de honvezi și husari.

Urban i-a scris din Dorna, în Bucovina, maiorului Köffler o epistolă în care-i scrie (sic!) că Urban <î>l cunoaște pe Köffler de când era copil, pe când Urban era adjutant la tatăl său. Deci, ca un amic, îl recearcă⁴⁷ ca, aducându-și aminte de jurământul depus în armata austriacă la dânsul, camarazii lui ori și când îl primesc cu brațele deschise (după Störch). Î<i> împărtăși amnistia publicată de mareșalul campestru, principele Windischgratz (vezi epistola lui Urban, 22 mai 1850, la nr. 4201).

Această epistolă o predase sergentului Gabriel Pop cu însărcinarea, ca acea scrisoare să ajungă sigur la adresa lui Köffler, în Borgo Mureșeni. Gabriel Pop ajunsese până în pădurea din sus de Tiha, la podul Tureacului, unde se întâlni, din întâmplare, cu cantorul bisericesc din Borgo Tiha, Ioan Dologa, cu care Gabriel Pop era bun cunoscut, încă de când umblase la școală. Acestuia îi dete Gabriel Pop epistola, ca să ducă, cum va ști mai bine și, fără de știre, să <o> pună în quartirul lui Köffler.

Ioan Dologa, ascunzând epistola între labelle⁴⁸ încălțămintelor, scoborî în drumul principal, între posturile inamice, spuse acestora, cum că vine din Tiha și are de cuget⁴⁹ să viziteze pe tatăl său vitreg din Mureșeni, preotul Grigore Rus și așa, căpătă un pas⁵⁰ care însă, la posturile de mai aproape, i s-a luat iarăși și el fu arestat; din norocire, îndată după aceea ofițerul, comandantul postului prim, îi câștigă lui Dologa libertatea. Acesta apoi se duse la tatăl său vitreg și, către seară, la locuința maiorului Köffler, unde el întrebă pe bucătăreasă – Kriska Szekely – fostă cucoană⁵¹ a repausatului maior, cavaler de Welsern, că el fiind ordinar să taie lemne, când ar putea să vină; i se spuse, că în ziua următoare.

Abia în ziua următoare se duse Dologa, tare dimineață acolo, crăpă lemne și întrebă, că oare nu va face foc în chilia comandantului Köffler, știind el bine cum că cuptorul, numai din-lăuntru, din casă, se putea încălzi; spunându-i bucătăreasa că poate, Dologa având

---

47 Îl provoacă, îi cere.

48 În talpă.

49 De gând.

50 Permis de liberă trecere.

51 Servitoare.

epistola în sân și, luând un braț de lemne, intră încet în chilia de dormit a lui Köffler și făcu focul, observând în continuu pe maiorul Köffler, care dormea.

Când fu convins că Köffler doarme, puse epistola pe o carte ce se afla la fereastră, re retrase numaidecât la sergentul Gavrilă Pop, în Valea Tureacului, unde-l aștepta – după cum s-au fost înțeles – și-i spuse cum că, epistola a ajuns la destinațiunea ei, <î>i descrie apoi în detaliu, starea și pozițiunea anteposturilor, a tunurilor, modul de înquantirare a ofițerilor și soldaților.

Sergentul Gabriel Pop în încunoștință pe Dologa cu această ocaziune cum că colonelul Urban a hotărât, ca în zilele mai îndeaproape, să-și deschidă calea peste munți și, înaintând în spatele inamicului, să facă o vizită rebelilor, de dimineața.

Spre scopul acesta a fost ocupat Dologa în timp de 3 zile, ca să facă o cărare în acea direcțiune, prin neaua cea foarte mare (vezi pe larg scrisoarea maiorului Fakler către comanda regimentului în Cluj, dt. Năsăud, 16 mai 1850, nr. 3546, către locotenentul Gabriel Pop, 3 iunie 1850, nr. 3344 și, în urma acesteia, raportul lui Gabriel Pop dt. Reteag, 8 iunie 1850, prezentat la Năsăud, 10 iunie 1850, nr. 3546, către locotenentul primar Francisc Mihăilaș și Sibiu, dt. 10 iunie 1850, nr. 3546 și actele referitoare la aceasta, sub nr. 4201/1850).

Sergentul Gavrilă Pop a raportat despre toate pozițiunile trupelor maghiare și toate dislocațiunile lor, cu de-amănuntul.

Aflând Köffler epistola, se porni o cercetare asupra și între ofițerii rebelilor, se auzeau vorbindu-se cum că s-a aflat o epistolă de la colonelul Urban, dar nimeni știe cum că, cine ar fi adus-o acolo, căci toți conducătorii anteposturilor au avut numai soldați de ai lor și, nici unul străin. Spaima era cu atât mai mare cu cât nu se putu constata nimic. Firește, și dacă posturilor despre care am amintit ar fi presupus ceva și nu ar fi îndrăznit, pentru toată lumea, să spună ceva, cu atât mai puțin bucătăreasa (vezi raportul locotenentului Grigorița din 26 iunie 1850 către comanda regimentului, prezentat în Năsăud, în 5 iulie 1850, nr. 4201, de unde se vede, cum că bucătăreasa, fiind întrebată în acest an, încă mărturisește despre epistola amintită și că, cunsocuta pe Dologa, dar se temu a spune, cum că ea știe despre intrarea vre-unui străin în casa maiorului Köffler).

Trecu un timp și Urban nu mai căpătă nici un răspuns de la Köffler; astfel, după ce trupele se restaurară, colonelul Urban pierzându-și paciența⁵², se decise a lovi cu mica sa oaste pe trupele maghiare ce țineau ocupat districtul regimentului său.

[...] Era un frig de -22°, neaua mare, cărări neumblate, pe multe locuri nu puteau merge decât în șir unul după altul, pe cărări înguste, cordonii înainte și Urban după dânșii. Toți mergeau pedestri, de la Urban până la gregari⁵³ pe atari locuri, prin munți, păduri și adâncimi pe unde vara, numai animalele sălbatice, iar iarna, nici acelea, nu umblă pe acolo. Anume au trecut peste *Priporul Candrii*, *Dealul Rus*, *Poiana lui Talos*, *Dealul Senienilor* sau cu un cuvânt, tot muntele *Miroslava* s-a înconjurat, pe un frig de -23°, până la 7 ore seara când au sosit într-o vale, numită *Valea Iliuța*, unde au pausat vreo trei ore.

---

52 Răbdarea.

53 Soldați.

După aceea, cam la 1 oră după miezul nopții (adică în 6 februarie) s-a continuat marșul din *Valea Iliuța*, pe o cărare pe deal în sus, peste *Poiana Bozghi* și de aici, în jos, în *Valea Turacului*, care se deschide în drumul lui Francisc⁵⁴, între Borgo Mureșeni și Borgo Tiha. În această expediție, amintitul cantor din Borgo Tiha, Ioan Dologa făcut mari servicii ca călăuză (sic!) fiind la toți, tot în frunte, după cum mărturisește însuși Urban.

[...] Cei prinși au fost maiorul Felix Köffler, căpitanii Heinrich Hofmann, Johan Bayerle, locotenentul primar Johann Krissan, Albert Redl, Oskar Claner, Georg Mezei, locotenentul Josef Ritter, Karl Liebits, August Rannecker, Nicolau Baross, Ferdinand Petrovits, medicul Johann Gabany, dimpreună cu 3 companii, 335 soldați, 2 artileriști, 44 husari, 11 vulnerați, apoi 1 steag, 2 tunuri, 2 care cu munițiune și 74 cai cu tot bagajul și armele, care au fost trofeele acestei întreprinderi îndrăznețe⁵⁵.

[...] Astfel s-a îndeplinit această expedițiune, fără de a avea cea mai puțină pierdere.

Rezultatul acestei invaziuni norocoase se poate mulțumi, mai mult bărbaților grăniceri care au studiat, cu pericolul vieții lor toate pozițiunile și starea inamicului la care – după cum mărturisește însuși Urban – „cantorul Ioan Dologa a contribuit foarte mult, căci el a fost care, după direcțiunea arătată a îndeplinit, totdeauna s-a aflat lângă mine, în frunte, mie mi-a împărtășit mai înainte datele cele mai sigure și astfel, a contribuit mult la reușita noastră”⁵⁶.

---

54 *Vezi supra*, pp. 188–189, nota 11.

55 Ritter von Treuenfest 1882, p. 229; *Kövári László: Erdély története 1848-49-ben.*, Pest, 1861, p. 393; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 11/1849, p. 41; trimiterile aparțin lui Nestor Șimon (n.n.).

56 Nota Nestor Șimon: „Vezi scrisoarea lui Urban către comanda regimentului în Năsăud, dt. Cluj, 27 mai 1850, nr. 224, în copie la nr. 4021/1850”.